

Stembrowicz, Kazimierz

"System pomiestny w Państwie Moskiewskim w XV-pierwszej połowie XVI wieku. Historiografia i problematyka", Artur Kijas, Poznań 1984 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 76/3, 628-629

1985

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Ks. Wincenty Zaleski SDB, *Jasna Góra 1382—1982*, Wydawnictwo Salezjańskie, Łódź 1982, s. 445.

Książka jest próbą ogarnięcia prawie 600 lat dziejów sanktuarium (prawie, bo cezura końcowa — 1982 r. — ma charakter konwencjonalny, związany z rocznicą sprowadzenia paulinów do Częstochowy; ostatnie zawarte w niej informacje odnoszą się do I Pielgrzymki Jana Pawła II z 1979 r.; pracę nad maszynopisem ukończył autor w końcu 1981 r., książka opuściła zaś drukarnię w połowie roku następnego). Przedstawia ona fenomen jasnogórski w czterech rozdziałach: 1. „Dzieje Jasnej Góry”, w którym eksponuje się najważniejsze wydarzenia z przeszłości sanktuarium; 2. dotyczy obecnego stanu architektury całego kompleksu jasnogórskiego (wraz z otoczeniem) oraz jego wyposażenia; 3. rozpatruje kult Matki Bożej Częstochowskiej wśród poszczególnych warstw społecznych (także wśród emigracji i za granicą), jego odbicie w literaturze i sztuce, wreszcie formy kultu: bractwa, pielgrzymki, także peregrynacje kopii cudownego obrazu po 1957 r., ślubowania i liturgiczne święta Matki Boskiej Częstochowskiej; 4. rejestruje przykładowo niektóre cuda i łaski Matki Bożej na Jasnej Górze, eksponując tu lata ostatnie.

Książce, nie wolnej od apologetycznego tonu, przydałoby się więcej krytycyzmu. Nie może też być ona traktowana jako podsumowanie dotychczasowego stanu badań. Te ostatnie — w związku z rocznicą — bardzo się ożywiły z inspiracji kustoszów sanktuarium ojców paulinów. Przyniosły one wiele nowych ustaleń, bazujących na niewykorzystywanych bądź nieznanymi źródłach.

Wartościowy, choć też nie wolny od błędów jest drukowany w aneksie wykaz 100 miejscowości, w których rejestruje się kopie kultowych obrazów Matki Boskiej Częstochowskiej. Liczba ta, nie pretendując do wyczerpania całości materiału, jest najpewniej koncesją na rzecz systemu dziesiętnego. Nado zamieszcza się w aneksach: fragmenty „Annales” Długosza o fundacji paulinów na Jasnej Górze (Władysława Opolczyka i Władysława Jagiełły), akty powojennych ślubów, także fragmenty utworów poetyckich i prozaicznych poświęconych Matce Bożej Częstochowskiej.

Książce — którą można traktować jako wprowadzenie do problematyki jasnogórskiej — przydałaby się poza większą dążą krytycyzmu, przede wszystkim starsza korekta. Licznych błędów, także w bibliografii (w nazwiskach), autor nie mógł już niestety poprawić.

R. K.

Artur Kijas, *System pomiestny w Państwie Moskiewskim w XV — pierwszej połowie XVI wieku. Historiografia i problematyka*, Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu, „Historia” nr 119, Poznań 1984, s. 207.

Książka A. Kijasa jest pierwszym w historiografii polskiej studium poświęconym jednemu z węzłowych zagadnień w historii Rosji, które od ponad stu lat stanowi przedmiot gorących sporów pomiędzy historykami — przede wszystkim w Rosji i ZSRR. Autor w oparciu o literaturę (prawie wyłącznie rosyjskojęzyczną), źródła drukowane i archiwaia radzieckie przedstawił genezę, rozwój i upowszechnienie systemu pomiestnego obstawając przy poglądzie, że chronologia tego procesu zawiera się w okresie pomiędzy połową XIV i połową XVI wieku. Swoje rozważania poprzedził udanym rozdziałem o dorobku historiografii rosyjskiej i radzieckiej w zakresie studiów nad tym problemem. W rozdziałach następnym omówił początki warunkowego posiadania ziemi na Wielkorusi w XIV—XV wieku, wy-

krystalizowanie się koncepcji systemu pomiestnego w końcu XV wieku na ziemiach nowogrodzkich, jego rozwój na innych obszarach Rosji (Twer, Moskwa, Wiaźma, Toropiec, Psków) oraz status społeczno-prawny pomieszczyka. Autor zapewne świadomie ograniczył wykład tylko do odzwierciedlonej w podtytule pracy „historiografii i problematyki”. Kompleksowe i szersze chronologicznie ujęcie tematu jest chyba zadaniem ponad siły jednego i w dodatku „cudzoziemskiego” badacza. A i tak podczas lektury tej interesującej publikacji nasuwa się szereg pytań, których autor nie formułuje. Ubogi dorobek historiografii polskiej w zakresie dziejów państwa Moskiewskiego wzbogacił się o nową, wartościową pozycję. Szkoda, że wydawnictwo poskąpiło miejsca na indeksy.

K. S.

A. W. Dułow, *Географическая смена и история России. Конец XV — середина XIX в.*, Izdatelstwo „Nauka”, Moskwa 1983, s. 255.

Autor, znawca geografii historycznej Rosji, przedstawia „podstawowe więzi pomiędzy społeczeństwem a przyrodą Rosji w ciągu długiego okresu stosunków feudalnych od czasu powstania scentralizowanego państwa rosyjskiego, podczas umocnienia ustroju pańszczyźnianego i narodzin stosunków burżuazyjnych” (s. 3). Główną uwagę poświęcił Rosji centralnej i nie pretendował do wszechstronnej analizy problematyki tytułowej. M.in. pominął dość istotną kwestię zależności pomiędzy specyfiką rozwoju poszczególnych regionów Rosji a właściwościami ich środowiska geograficznego. Książka przynosi bogaty materiał faktograficzny z tej dziedziny wiedzy. W jedenastu rozdziałach omówiono takie zagadnienia jak: środowisko geograficzne (przyroda, klimat, kłeski żywiołowe), wpływ warunków naturalnych na rozmieszczenie ludności oraz jej zajęcia rolnicze i hodowlane, rzemieślnicze i przemysłowe, komunikację i transport, zmiany w środowisku geograficznym spowodowane działalnością gospodarczą, kształtowanie się tradycji ochrony przyrody oraz wpływ warunków naturalnych na prowadzenie działań wojennych. W rozdziale ostatnim autor syntetycznie przedstawił wpływ środowiska geograficznego na rozwój historii społecznej i politycznej Rosji koncentrując uwagę na — można powiedzieć — upośledzeniu pod tym względem Rosji w stosunku do państw Europy Zachodniej (gorsze warunki geograficzno-gospodarcze, długotrwały brak dostępu do mórz, wielkie terytorium, niska gęstość zaludnienia i in.). Sądy te przypominają bardzo poglądy w tej kwestii słynnego historyka rosyjskiego S. M. Sołowjewa. Niestety książka nie została zaopatrzona przez wydawnictwo w indeksy.

K. S.

S. O. Szmidt, *Российское государство в середине XVI столетия. Царский архив и лиевийе летописи времени Ивана Грозного*, Izdatelstwo „Nauka”, Moskwa 1984, s. 277.

Autor jest jednym z najlepszych znawców epoki Iwana Groźnego. Jego publikacje odznaczają się zawsze rzetelnością naukową, mocną podbudową źródłową i klarownością wykładu. Szmidt podejmuje tematy trudne, ważne dla zrozumienia podstawowych struktur społeczno-politycznych wczesnej historii nowożytnej Rosji. W ostatniej książce powraca do problematyki, którą zajmuje się od